
Kis Jolán:

Amit az Ószövetség az esküről mond...¹

Abstract: What the Old Testament about the oath says ...

From the more than 100 oaths immortalized in the Old Testament we can determine that for the people at that time the swearing of an oath was something more than just a glorified part of several special life events. The analysis of these oaths has allowed me to understand them in a wider context. During my analytical work I have gained insight into how an oath in the people's lives in the Old Testament was applied in multiple contexts and in various forms of everyday life.. Swearing an oath did not only mean the guaranteed truth of one statement or of promises made, but calling the name of God played an important role in the organization of private and personal relationships. Our knowledge, derived from examining Old Testament oaths, will surely contribute to answering questions relating to the oaths of the present era.

Keywords: Old Testament, oath, making an oath

Az eskü kérdése egy komoly, sőt olykor nagyon is nehéz veretű téma, annak ellenére, hogy korunk embere – az esküt – általában az „ünneplés, magasztos” események között tartja számon. Hogy ez a napjainkra jellemző, szinte passzív esküfelfogás mennyire téves, több ezer év vallás- és kultúrtörténeti emléke tanúsítja.

Ha az eskü gyökereit kutatnánk, azt Ádámnál és Évánál kellene kezdenünk (ez a szólásmondás most történetesen fedi is a valóságot), mivel az eskü tulajdonképpeni eredője, azaz kiváltó oka a bűn, közelebbről: a hazugság. Eredeti feladata ezért nem más, mint a hitelét veszített emberi szó igazságának megerősítése, ehhez leggyakrabban felsőbb transzcendens és világi hatalmak közreműködését is igénybe véve.

¹ Elhangzott a VEGA 1/0246/21. sz. Projekt keretében (2021.12.9.) tartott Tudományos Szeminárium téma-felvezetőjeként. A projekt megnevezése: Hodnoverná reč v spoločnosti. Skúmanie pojmu prísahy v cirkevnej a v spoločnosti. Hitelképes beszéd a társadalomban. Az eskü fogalmának vizsgálata egyházban és társadalomban.

Az eskü tehát nem egy szép, de „üres” gesztus, hanem egy olyan intézmény, amely arra szolgál, hogy ígéreteket és állításokat erősítsen meg, azoknak érvényt szerezzen, kötelező erőt adjon, általuk rendíthetlenséget és megbízhatóságot biztosítson.

Isten jónak teremtette a világot, s benne az ember – a teremtettség részeként – azzal a megbízatással rendelkezik, hogy ezt a jót munkálja, őrizze, fenntartsa. Ebben a feladatában, a jóra irányuló akarat megvalósításánál Isten kész az ember segítségére lenni. Ennek egyik kifejezője az esküvel való élés lehetősége.

A református keresztyén közösséghez tartozó egyén élete folyamán többször is találkozik az eskütétel mind elméleti, mind gyakorlati részével. Hitvallástételre készülve megtanulja, hogy az esküvel hitelét és igazságát erősítheti meg, és hogy aki esküszik, az Istennek dicsőséget ad és előmozdíthatja felebarátja üdvét is.² Később ezt követi a házasságkötés esküvel való megpecsételése, majd amennyiben olyan hivatást választ, amely ezt megköveteli, a hivatali, tisztségviselői eskü letétele sem kerülhető meg. Az ember életét tehát így vagy úgy, de mindenképpen meghatározzák azok a különleges alkalmak, amikor esküt kell tennie.

Hogy ez a gyakorlat jó és hasznos, hitelesíti az, hogy az esküt Isten maga kínálta fel lehetőségként arra, hogy az népének segítségére legyen, sőt erőforrásként szolgáljon számára.

Amennyiben nyilvánvaló számunkra is, hogy az eskütétel Istentől kapott minősített alkalomként van jelen az életünkben, viszont – érzékelve az értelmezésbeli változásokat, ellentmondásokat e téren – lelkészként, teológusként, meg kell vizsgálnunk a kérdést: vajon mi jól értelmezzük-e az esküre vonatkozó isteni szándékot és helyesen élünk-e az eskütétel lehetőségével?

Érdemben megválaszolni ezt a kérdést – tudjuk – nem lesz könnyű, sőt nagyon is összetett a feladat. Az első lépéseket – ez irányban – a magam részéről az Ószövetség eskütörténetei felé tettem meg.

Az Ószövetségből – minden kétséget kizáróan – nyilvánvalóvá válik, hogy Isten számára rendkívüli jelentőséggel bír az eskü. Erről vall többek között az is, hogy a nevét adta ehhez az aktushoz: „Az

² Heidelbergi Katechizmus XXXVII. Úrnapja. 101. kérdés-felelet.

Urát, a te Istenedet féld, és őt szolgálj, az ő nevére esküdj!” (Deut 6,13). Ezen felül Isten azt a gesztust is megtette, hogy népének szóló ígéreteit ő maga is esküvel erősítette meg. Hogy ezt az isteni kommunikációt a kiválasztott nép megértette – erről vall az Ószövetség oly módon, hogy az esküt a kiválasztott nép élete szerves részeként kezeli.

A legelső, ami ezzel kapcsolatban említendő, annak a megtapasztalása, hogy az Ószövetségben meglepően sokszor találkozunk az eskü kifejezéseivel: maga a „šb^c” gyök eskü, esküdni, esküt kivenni értelemben mintegy 215-ször fordul elő, az „lh” kifejezés – melynek elsődleges jelentése átok – esküként 43 esetben található meg. Az olyan formulák pedig, mint „*az élő Úrra...*”, „*úgy segítsen meg Isten most és ezután is*”, vagy „*távol legyen...*” – szintén azt jelzik, hogy az adott esetben egy kijelentés igazságának, vagy egy ígéretnek eskü általi megerősítéséről van szó.

A két eskükifejezéshez hasonlóan az eskütételnél használatos esküformulákból is következtetni lehet arra, hogy az eskü az átokkal szoros kapcsolatban van. Az eskü biztosítékként, valóban, gyakran egy átok-motívum szerepel, s ezáltal nyilvánvaló, hogy az esküt tévő tudatosan feltételes átok alá helyezi magát.

A második dolog, amire mindenképpen felhívnam a figyelmet az az, hogy az eskü a választott nép számára lehetőség volt. A „šb^c” gyök 215 előfordulásában 82 esetben maga Isten /JHWH/ az eskütevő. A 82-ből 76 esetben nifal igetörzs szerepel, amely reflexív, esetleg passzív cselekvési módot jelöl. Egyetlen hifil, azaz kauzatív esettel sem találkozunk, amelynek JHWH lenne az alanya. Ez pedig azt jelenti, hogy JHWH nem kényszerített, nem erőltetett senkit sem eskütételre.³

Az ezt követő, további megállapításokhoz többek között a statisztika is segítségünkre lesz. Doktori munkám során 47 eskütételt és 9 esküre tett utalást vizsgáltam meg, melynek során érdekes jelenségekkel találkoztam. Mégpedig olyanokkal, melyek utólag igazolták, vagy mondjuk, támogatták többek között az előzőekben elhangzott megállapításokat is.

³ GIESEN, GEORG: Die Wurzel šb^c „schwören”: Eine semasiologische Studie zum Eid im Alten Testament, BBB 56., Königstein: Hanstein, 1981., 15-16.o.

Így jelent ez meg az eskütévők státuszának vizsgálatánál is. Az eskütévők státuszát illetően 27 alkalommal fölérendel /F/ társadalmi helyzetű ember tett esküt egy tőle alacsonyabb /A/ társadalmi kategóriába sorolható személynek, ehhez járul 3 olyan eset, amikor az eskütévő és az eskü címzettje azonosnak, egyenlőnek /E/ mondható státuszt élvezett. Ehhez mérten az /A/ kategóriához tartozó eskütévők száma 15, és itt az /E/ státuszúak száma 2.

Ezekben az arányokban valószínűleg az tükröződik vissza, hogy a magasabb rangban levő személy került gyakrabban olyan helyzetbe, amikor állást kellett foglalnia bizonyos dolgokban, döntést hoznia, ígéretet tennie stb., vagy kijelentését esküvel kellett megerősítse, nem ritkán azért, hogy annak jogosságát Isten segítségül hívásával is igazolja és megpecsételje.

Továbbá, a hatalommal bíró ember volt az, aki segítségére lehetett annak, aki bajban volt. Így többször került sor arra az igazán érdekes és nagy valószínűséggel az ókori Keleten ritkaságszámba menő aktusra, hogy egy egyszerű ember valamilyen okból kifolyólag eskügaranciát „kap” egy királytól, vagy tőle sokkal magasabb pozícióban levő személytől.

Az Ószövetséget illetően pedig éppen erről a jelenségről van szó, amikor egy egyszerű egyiptomi ember Ciklágnál Dávidtól esküt vesz ki (1Sám 30,15), további szép példa a tekóai asszony esete, akinek segítségével Jóáb ki akarta békíteni Dávidot fiával, Absolonnal (2Sám 14,11), vagy a történet, melyben Dávid megkegyelmez Simeinek (2Sám 19,24). Sőt, olyan esetekkel is találkozunk, amikor eskü segítségével nők eszközlnek ki együttműködést prófétáktól: a sareptai özvegy esete Illés prófétával (1Kir 17,2), továbbá a súnémi asszony története Elizeussal (2Kir 4,30).

Az /A/ alacsonyabb státuszú személyek kevesebb eskütételéből (majdnem csak fele az /F/-nek) viszont arra lehet következtetni, hogy kisebb horderejű ügyeik intézésénél az emberek nem éltek az eskü adta lehetőségekkel, ami megoldható volt egyéb, más törvényes módon, ott nem mondták ki Isten nevét hiábavalóan.

Ha megnézzük az eskütételhez vezető okokat és az eskütételekkel elérendő célokat, akkor mindenképpen ez látszik igazolódni. Esküté-

telhez vezető okok főbb kategóriái között található többek között a kényszerhelyzet (1Sám 3,17; 1Kir 19,2), életveszélyben létel, védekezés szükségessége, döntéshozatal szükségessége, elhatárolódás fontossága és emellett találkozunk itt még sértett önérzettel, titkolózással, szerelemmel, házassági ajánlattal, megbánással, felségsértéssel, bizalmatlansággal, politikai játszmával is, melyek mind-mind ahhoz vezettek, hogy valaki esküt tegyen.

Az eskü által elérhető célok főbb kategóriái közt található legtöbbször egy nagyon fontos kijelentés vagy ígéret megerősítése, életbiztosítás elérése, valaki megnyugtatása, együtt maradás elérése, valaki jóindulatának az elnyerése, segélykérés, nyomásgyakorlás (2Sám 19,8).

Az általam vizsgált eskütörténetek keretein belül maradván hamis eskü gyanúja 1 esetben merül föl, mégpedig Dávid részéről (2Sám 19,14). Nagy bizonyossággal hiábavalónak ítéltető eskütétel 6 ízben fordul elő: Saul részéről háromszor (1Sám 14,24.39.; 28,10), Dávid részéről kétszer (2Sám 12,5; 2Sám 19,4), Éli részéről egyszer (1Sám 3,17).

Mindenképpen említést érdemel még a jelenség, hogy a nők részéről mindössze 7 esetben történik eskütétel (Ruth 1,17; 1Sám 1,26; 1Sám 25,26; 2Sám 14,19; 1Kir 17,12; 1Kir 19,2; 2Kir 4,30) és az összes eskütételből 6 címzettje nő (endóri asszony, Abigail, tekóai asszony, Batseba, Naomi, Ruth). Egy patriarchális beállítottságú társadalomban a nők helyzete nem volt könnyű. A családtól, férjtől való függőségi viszony nagyban befolyásolta, behatárolta a nők mozgásterét. Kiszolgáltatottságuk, másra utaltságuk mértéke éppen ezért nagyobb volt, mint a férfitársadalom tagjaié. Hogy sajátos helyzetükből adódóan hogyan próbálták életüket rendezni és problémáikat megoldani, ebbe nyerhettünk betekintést a női eskütételek tanulmányozásával. Megállapítható, hogy az alá- és fölérendeltségi viszony a nők társadalmi alaphelyzetéből adódóan ugyan itt is jelen van, a történetekből azonban egyértelmű: az eskü által biztosított jogokkal és lehetőségekkel a nők éppúgy élhettek, mint a férfiak.

Mindenképpen említést érdemel még, hogy idegenek részéről is sor kerülhetett eskütételre (Ákis, Ittaj, Úriás, sareptai özvegy, Jezábel,

Ruth), valamint 2 alkalommal idegen az eskü címzettje (egyiptomi ifjú, Ruth).

Témánk összegzése, összefoglalásaként az Ószövetségi eskü-történetek alapján a következő megállapítások fogalmazhatók meg az esküvel kapcsolatban:

A kiválasztott nép számára az eskünek specifikus értelme és értéke volt, mivel azt Istentől jövő lehetőségként, sőt ajánlásként (Deut 6,13; 10,20) ismerte fel és fogadta el.

Az eskütételre olyan eszközként tekintett, amely segítségével az emberi együttélés rendje és az emberi kapcsolatok méltósága – Isten bevonásával- elérhető és megtartható.

A társadalomban meglévő, jogszolgáltatást és igazságszolgáltatást biztosítani hivatott intézmények mellett az eskü – minden kétséget kizáróan – szintén, mint igen becsült intézmény – teljes joggal és nagyon széles kompetencia-területtel volt jelen az emberek életében.

Óriási jelentőségű az a tény, hogy az eskü-intézmény nyújtotta lehetőségekkel és jogokkal a társadalom minden rétege egyformán élhetett, az eskü-tétel és eskü-kivétel alkalma nemre, rangra, származásra való tekintet nélkül mindenki számára egyformán adott volt.

Kivételesnek mondható továbbá az, hogy a magánszemélyek közt elhangzó eskütétel is hivatalos érvénnyel bírt, s az ÚR nevére tett esküt a másik félnek akceptálnia kellett.

Tényként tartható számon, hogy az Ószövetségben található eskütételek túlnyomó többsége egzisztenciális szükséghelyzetben született, tehát az ÚR nevének hiábavaló kimondásával minimális megnyílóban találkozunk. Ebből pedig a III. Parancsolat betartására lehet következtetni.

Figyelemre méltó továbbá, hogy az eskütételek túlnyomó többségében azok végkimenetele, sőt következménye is nyomon követhető.

Fontos kitétel: Az eskü visszavonására volt lehetőség, amennyiben azt egy Istentől jövő jel, impulzus megerősítette. (1Sám 14,45; 1Sám 25,26).

Végül, az eskü-témát megnyitó gondolatokat olyasvalakinek szavaival szeretném zárni, aki – sorait olvasva – nagyon jól megértette az Ószövetség máig érvényben lévő üzenetét az esküt illetően. Kálvin

írja: esküvésünkben úgy kell eljárunk „hogya az se megfontolatlan, se megszokott, se közönséges, se könnyelmű ne legyen, hanem mindig igaz szükség szolgálatában álljon, mikor t.i., vagy Istennek kell dicsőséget szereznie, vagy felebarátunk épülését kell előmozdítania.”⁴

⁴ KÁLVIN, JÁNOS: *A keresztyén vallás rendszere*. Kálvin Kiadó, Budapest, 1995, 374.o.